

Overgenomen uit Begijnhofkrant 50 (2015) 15 - 16

De grootjuffrouwstoel in de Heilig-Kruiskerk

Bidstoel ondergaat grondige restauratie

Steek - Grootmeesteressen - Groothuis

Hugo Vanden Bossche

Pastoor August Van Lieshout zaliger (°4 maart 1921 - †12 april 2010) nam op 16 augustus 2008 afscheid als pastoor van het begijnhof. Afscheid nemen van zijn ambt, de pastorij en zijn boeken viel hem zwaar. Gelukkig kon hij op het begijnhof blijven wonen en kon hij, hoewel zijn benen het haast niet meer toelieten, nog elke weekdag voorgaan in de eucharistieviering in de kapel van het Heilig Aanshijn. Het concelebreren bij de zondagse hoogmis werd hem echter te zwaar. Opdat hij deze viering, waarin hij meer dan 20 jaar was voorgegaan, toch zou kunnen bijwonen, werd de zetel van de grootjuffrouw uit de bidstoel -- ook 'steek' of 'stedeken' genoemd -- gehaald en vooraan (aan de noordkant) in de kerk geplaatst.

De stoel of zetel (18de eeuw) was in 2010 al aan een restauratiebeurt toe. De laatste keer werd hij in 1936 door de firma Goris uit de Herentalstraat onder handen genomen (inventarisnummer H.K. 531).

Vanop deze plaats heeft de door velen gewaardeerde priester nog tot begin 2010 de eucharistievieringen kunnen bijwonen.

De stoel of zetel was in 2010 al aan een restauratiebeurt toe, maar vijf jaar later was de toestand nog veel erger: de vulling van de zitting was verdwenen en alle singels waren losgekomen.

Op vraag van de huidige pastoor hebben De Vrienden van het Begijnhof van Turnhout deze 18de-eeuwse stoel door Kristiaan De Roeck van BVBA De Werkkamer in Lint laten restaureren. Nu staat hij weer op de vertrouwde plaats waar verschillende grootjuffrouwen, alleszins comfortabeler dan de andere begijnen, de diensten konden bijwonen.

De bidstoel van de grootjuffrouw (inventaris Steek nr. H.K. 541)

De zitbankjes ("zitterkens", 18de en 19de eeuw, inventaris nr. H.K. 529), de eenvoudige bidbanken (H.K. 528) en de bidstoel (18de eeuw) van de grootjuffrouw

De grootmeesteressen

Aan het hoofd van een begijnhof stonden een of meer hofmeesteressen ('magistrae'), de pastoor, die de geestelijke leiding had, en de voogden ('momboors'), die zich bekommerden om de wereldlijke belangen van het hof. Deze voogden waren nodig, omdat vrouwen geen rechtspersoonlijkheid hadden en zichzelf dus niet konden vertegenwoordigen in gerechtszaken. Een van de hofmeesteressen werd grootjuffrouw, overste, grootmeesteres of zoals in Gent 'grootmeesterigghe' genoemd. De door de geprofeeste begijnen en/of meesteressen (o.a. de convent- en infirmerieoversten) gekozen grootmeesteres (zie verder) was voor iedereen die op het begijnhof woonde, dus niet enkel voor de postulanten, novicen en geprofeeste begijnen, maar ook voor de 'leken', de baas. Zij had een bijzonder grote beslissingsmacht, vertegenwoordigde het hof naar buiten uit en was verantwoordelijk voor het materiele voortbestaan van het hof, de tucht en het aardse en geestelijke welzijn van zijn bewoners. Zij benoemde de meesteres van de infirmerie en de Heilige-Geesttafel, de conventmeesteressen -- de benoeming van deze meesteressen gebeurde meestal in samenspraak met de bewoners van het convent -- en de kerkmeesteres. Ook de andere ambten op het hof werden door haar ingevuld en betaald. Dat laatste was normaal, want voor alle

diensten die begijnen aan de begijnengemeenschap in de kerk, infirmerie, Heilige-Geesttafel en op het hof verleenden, werden ze betaald, zo ook de grootjuffrouw en de pastoor. De grootjuffrouw moest jaarlijks of driejaarlijks de financiële solvabiliteit van het hof aantonen. Daartoe controleerde zij de rekeningen van de infirmerie, de Heilige-Geesttafel en elk convent, spoorde onregelmatigheden op en stelde haar eigen jaarrekening voor het hele hof op.

In het begijnhof van Turnhout, net zoals in de andere begijnhoven van het bisdom Antwerpen, waren, althans volgens de statuten opgesteld in 1683 door bisschop Joannes Ferdinandus de Beughem, de grootmeesteressen verplicht alle *"drij jaeren rekeninge (te) doen voor den H. Provisor ende Pastor ende oudste sal haer officie opgeven om eene nieuwe meesteresse te kiezen en sal de heer Provisor de twee jongste aenhouden of te continueeren"*. De taak van de grootmeesteres op het Turnhoutse begijnhof wordt beschreven door Maria Ampsons (Anssems, geprofest: 1662, gestorven: 1704), die tweemaal werd gekozen: haar taak als grootmeesteres was het ontvangen van renten en andere inkomsten van het hof, het betalen van schulden en andere lasten en het *"voorsightelijk bestieren van den hove, de cleijnhertige susteren eerst met goedertierendtheijd vermaenen ende verstercken, de quadwillige dapper berispen ende straffen ende den regel ende ordonnantiën van deze gemeijnte eenpaereljk doen onderhouden sonder uijtneeminghe van personen"*.

Verkiezing

In de beginperiode werd de grootmeesteres meestal aangesteld door de stichters. Later werden, op een paar uitzonderingen na, de hofmeesteressen bijna overal verkozen en konden ze worden herkozen. Het aantal hofmeesteressen was statutair bepaald en van de grootte (het aantal begijnen op het begijnhof) afhankelijk. Bij die verkiezing werden tot en met het Concilie van Trente, dat startte in 1545 en eindigde in 1563, verschillende procedures gebruikt. Zo werd de grootmeesteres in het Gentse Sint-Elisabethbegijnhof vanaf 1354 door de convent meesteressen voor een jaar verkozen. Na goedkeuring van de rekeningen werd haar ambtsperiode praktisch automatisch verlengd. In Brugge werd in de 14de eeuw de grootmeesteres door alle hof- en convent meesteressen voor drie jaar verkozen. Op het Herentalse begijnhof waren er in de

15de eeuw vier verkozen grootmeesteressen die samen het begijnhof bestuurden. In de statuten staat dat de twee oudsten die twee jaar gediend hebben, in het derde jaar vervangen worden. De twee overblijvende grootmeesteressen en elke begijn die enige tijd grootmeesteres is geweest, kiezen samen met de convent meesteres(sen) twee begijnen die door de provisor (afgevaardigde van de bisschop) worden aangesteld als grootmeesteressen. Mogelijk was deze regeling ook van toepassing op het Turnhoutse begijnhof. Turnhout behoorde toen tot de landdekenij Herentals. Uit een akte en brief, opgesteld op 1 juni 1402, blijkt dat er toen, zoals op de meeste begijnhoven, op het begijnhof van Turnhout vier meesteressen waren. Zoals reeds vermeld, waren er vanaf 1683 drie gekozen grootmeesteressen. Of de 344 begijnen allemaal stemgerechtigd waren, hebben we (nog) niet kunnen achterhalen. Op 5 juli 1551 herschreef de bisschop van Kamerijk de statuten voor het Dendermondse Sint-Alexiusbegijnhof. De hof- of grootmeesteres werd toen niet verkozen door de begijnen, maar aangesteld door de bisschop. In de door aartsbisschop Johannes Hauchinus in 1588 opgestelde statuten voor het groot begijnhof van de 'stadt ende provincie van Mechelen' staat: de grootmeesteressen "*sullen gecosen worden door den Cureyt (pastoor) ende groote Meesteresses, ende door die enighe officien hebben in conventen oft elders, oft gehadt hebben, ende die vijf en twentich jaeren haer geloften hebben gedaen opt voorsch Hoff, ende Vrouwe van ieder huys*". Om verkozen te worden, moesten zij minimum 'twee-endertigh jaeren' oud en 'minstens seshien jaeren beghijntien' geweest zijn. Tweeëndertig jaar is wel heel jong; om als novice te worden toegelaten, moest zij minimum 16 jaar oud zijn.

In het Groot Begijnhof van Leuven waren de pastoor, de grootmeesteressen, de oversten van de conventen, de infirmerie, de Heilige-Geesttafel en de kerk, en de begijnen die minstens tien jaar hun geloften hadden afgelegd, stemgerechtigd om de vier hofmeesteressen te kiezen. Die laatsten moesten minimum 40 jaar oud zijn en 10 jaar geprofest. In het Klein Begijnhof waren er twee hofmeesteressen: zij werden door de begijnengemeenschap, in aanwezigheid van de abt van de augustijner abdij Sint-Geertrui of zijn vervanger, verkozen. Volgens de door aartsbisschop J.E. kardinaal Van Roey in 1930 goedgekeurde statuten verliep de verkiezing in Turnhout in de 20ste eeuw eenvoudiger. Zoals in de andere begijnhoven

kon een begijn zich verkiesbaar stellen, als ze minstens 40 jaar oud was en reeds 10 jaar geprofest (volgens het Kerkelijk Wetboek). Er was maar een overste, die voor een termijn van drie jaar verkozen werd door alle profeste 'zusters', maar dat waren er toen maar 24. De verkiezing van de overste gebeurde met gesloten briefjes onder het voorzitterschap van de afgevaardigde van het aartsbisdom. De keuze van de overste werd beslist door een volstreckte meerderheid van stemmen van alle geprofeste begijnen en moest worden goedgekeurd door de aartsbisschop. Na de verkiezing van de grootjuffrouw werden ook de twee zusters, ook wel 'assistenten' genoemd, van de Raad op dezelfde wijze voor drie jaar verkozen. Na drie jaar kon de overste worden herkozen, maar met toelating van de aartsbisschop. Een aantal Turnhoutse begijnen werd dikwijls herkozen. Zo is juffrouw Agnes Van der Linden (†1779) door de ca. 200 begijnen vijfmaal herkozen en waren de begijnen Francisca Ruelens, Adriana Van Miert en Elisabeth Van Eupen respectievelijk 19, 24 en 20 jaar overste van het Turnhoutse begijnhof. Juffrouw Joanna de Boer was grootjuffrouw van 19 maart 1953 tot 28 januari 2002. In 1953 waren er negen begijnen en vanaf 1977 was Joanna de Boer nog alleen.

Het groothuis

De grootjuffrouw of grootmeesteres had naast een eigen bidstoel nog andere privilegiën. Zoals op de meeste begijnhoven beschikte zij over een ambtswoning; in Turnhout sprak men van het 'groothuis'.

Groothuis, Begijnhof nr. 72. De sobere gevel met zijn Hollandse vensterkozijnen duidt erop dat vanaf 1760 de uit Nederland afkomstige begijnen - 99 van de 327 geprofeste begijnen - de bouwstijl op het begijnhof hebben beïnvloed.

Wanneer de nieuwe grootjuffrouw haar intrek nam in haar ambtswoning, kon ze haar eigen

huis verhuren, wat een bijkomende bron van inkomsten betekende. De meeste Turnhoutse grootjuffrouwen hebben in dit huis gewoond, maar grootjuffrouw Octavia Van Genechten (verkozen in 1905 tot aan haar overlijden in 1909) waarschijnlijk niet. Zij woonde naast het Sint-Jozefnoviciaat op het nummer 44, waarnaast ze in 1885-1887 de kapel van het Heilig Aanshijn liet bouwen. Toen juffrouw Joanna de Boer (° Rotterdam, 27.01.1908 - † Turnhout, 28.01.2002) op 19 maart 1953 werd verkozen, woonde ze al 13 jaar in het groothuis, niet als meesteres, maar als huishoudster van juffrouw Elisabeth Van Eupen, die van 28 maart 1933 tot aan haar dood (7 maart 1953) 'zuster overste' was. Van Eupen was de laatste overste die in het groothuis woonde. Daarna woonden er achtereenvolgens een pastoor, een kapelaan en vanaf 1970 Louis Goris, de eerste mannelijke, ongehuwde leek die toelating kreeg om op het begijnhof te wonen (voor een beschrijving van Louis Goris' bijdragen tot de totstandkoming en groei van het Begijnhofmuseum: zie **Begijnhofkrant 45**, herfst 2014). Grootjuffrouw de Boer verhuisde in 1953-1954 naar de infirmerie; later woonde ze op nummer 41, waar in de nis boven de deur een afbeelding van de Heilige Gertrudis is geschilderd. Dit mooie schilderijtje is vervaardigd naar een schilderij dat Barend Van Orley rond 1525 maakte voor het Brusselse begijnhof. Op nummer 41 hebben de begijnen De Boer en Verbraeken vele jaren gewoond, volgens grootjuffrouw de Boer zelfs 19 jaar. Vanaf 1980 verbleef ze in woning nr. 66 en in september 1999 verhuisde ze om gezondheidsredenen naar het rusthuis Sint-Lucia in de stad, waar ze in 2002 overleed. Zij was niet alleen de laatste begijn van het Turnhoutse begijnhof, maar ook de enige grootjuffrouw die alleen als meid in het groothuis heeft mogen wonen. Ter compensatie werd uitzonderlijk de toelating gegeven om Joanna de Boer op haar begijnhof te begraven. Het graf vind je aan de zuidwestkant (linkerzijde) van de Heilig-Kruiskerk.

Hugo Vanden Bossche

Bronnen

Geerts K. (2014) *Louis Goris (°1924-†2010), voormalig conservator van het Begijnhofmuseum*, **Begijnhofkrant 45**, herfst 2014, p. 13.
Herinneringen aan grootjuffrouw de Boer.
Uit een interview in 1993, **Begijnhofkrant 2**, 2002, p. 4-5.
Peeters M.-P, in samenwerking met Johan van Gorp (2009) *Inventaris van de kunst en andere voorwerpen van het H.-Kruis en de kapel van het H.*

Aanshijn op het begijnhof te Turnhout, De Vrienden van het Begijnhof van Turnhout vzw.
Trooskens M. (1994) *Begijnen in de moderne en hedendaagse tijden*. In: *Begijnen en Begijnhoven*. Dossier bij de tentoonstelling *Begijnen en begijnhoven in Antwerpen en Brabant*, Algemeen Rijksarchief Brussel.
Uyterhoeven A. (2010) *Pastoor August Van Lieshout (1921-2010)*, **Begijnhofkrant 28**, zomer 2010, p. 17.
Van Aerschot S., Heirman M. (2002) *Vlaamse Begijnhoven Werelderfgoed*, 2de druk, Davidsfonds, Leuven.
Vanden Bossche H. (2013) *Begijnen, begijnhoven en het begijnhof van Turnhout*, vzw De Vrienden van het Begijnhof van Turnhout en Brepols Publishers.
Verachtert F. (1973) *Voorsale des Hemels ofte Het Begijnhof in de XVII Provinciën*, Kempische Boekhandel, Retie.
Vermuyten F. (1973) *Het begijnhof van Mechelen en zijn kerk*, tweede herziene uitgave, Zuid-Nederlandse Uitgeverij, Antwerpen.

